

ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ І ЖУРНАЛІСТИКИ

Катола В.

Науковий керівник – проф. Поплавська Н. М.

УКРАЇНЬСЬКА КАРИКАТУРА ЯК ПРОТИДІЯ РОСІЙСЬКІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ АГРЕСІЇ

Під карикатурою розуміють спосіб художньої типізації, використання засобів шаржу і гротеску для критичного цілеспрямованого, тенденційного перебільшення і підкреслення негативних сторін життєвих явищ або осіб [3, с. 426]. Як зауважує А. Айнутдінов, з одного боку, карикатура є самостійним видом графічного мистецтва, що не має прикладного значення. З практичної точки зору, на сьогодні карикатура у ЗМК є однією зі складових елементів інфографіки, значення якої зростає в епоху візуалізації інформації [1, с. 21]. У цьому контексті карикатуру як специфічний, синтетичний вид творчості доцільно розглядати у складі системи журналістики, адже їй притаманні ознаки художньо-публіцистичних жанрів.

Головна особливість карикатури, на відміну від інших жанрів журналістики, полягає у передачі суті повідомлення у графічному сюжеті, комічна інтерпретація факту в ілюстративному оформленні. У цьому жанрі несподівані зіставлення і протиставлення опираються на лаконічний текст, що підсилює асоціації візуального образу [7, с. 60]. На перший погляд, карикатура є більше розважальним елементом преси, аніж серйозним матеріалом, однак професійна робота карикатуриста полягає саме у перенесенні за допомогою художніх прийомів (метафора, гіпербола, алегорія тощо) суті актуального повідомлення в лаконічний малюнок з метою акцентувати увагу на ключовому аспекті (здебільшого негативному) явища, стимулювати виникнення у свідомості реципієнта певних оцінок та ставлення до цього явища.

При ознайомленні читача з карикатурою відбувається візуальна комунікація. Вона передбачає взаємозв'язок між графічним твором, аудиторією, засобами, що передають образ, автором твору і суспільством. Модель Г. Лассвелла пояснює комунікацію як процес, у якому хтось щось комусь повідомляє, використовуючи певні засоби і досягаючи певного ефекту. Аналогію цієї комунікації можна застосувати і для розуміння специфіки донесення повідомлення за допомогою карикатури. Приклад моделі:

Хто? – Художник (автор);

Що каже? – Карикатура (твір мистецтва);

Яким каналом? – Засоби творення образу;

Кому? – Аудиторія;

З яким ефектом? – Суспільний вплив [6, с. 57].

Останній пункт цього комунікаційного процесу має найважливіше значення, коли йдеться про очікувану реакцію на карикатуру. Її зміст закодований у знаках – вербальних і образотворчих, при цьому створюється особливий лінгво-візуальний феномен, у якому вербальний і образотворчий компоненти утворюють одне візуальне, смислове та функціональне ціле, що забезпечує комплексний, прагматичний вплив на адресата [2, с. 73]. Тому карикатура є одним із засобів протистояння у інформаційній війні, що використовується як відповідь однієї сторони на інформаційну агресію іншої.

До визначення терміну «інформаційна війна» застосовують різні підходи, один з яких – це розгляд її як найгострішої форми протистояння в інформаційному просторі, де першочергового значення набувають такі якості взаємодії, як безкомпромісність, висока інтенсивність суперечки та певна тривалість гострого суперництва [11, с. 328]. Вона передбачає використання заходів пропагандистського впливу на свідомість людини в ідеологічній та емоційній сферах. Очевидно, що інформаційна війна – складова частина ідеологічної боротьби [4, с. 137]. Її здійснення відбувається за допомогою різних інструментів, в тому числі психо-емоційних, публіцистичних, графічних.

Починаючи з часу революційних подій в Україні наприкінці 2013 р., і до сьогодні, у вітчизняному медіапросторі помітну роль відіграють карикатури на тему російсько-українського конфлікту та політичні карикатури викривального характеру. Інформаційний спротив з боку України відбувається як реакція на агресивну пропагандистську політику російських медіа. Серед маніпулятивних технологій, які використовує держава-агресор: дезінформація, міфологізація, замовчування, інтерпретація фактів тощо. Характерною рисою інформаційного спротиву в Україні є його орієнтація не на населення противника, а на реципієнтів всередині держави. Іншою особливістю можна вважати те, що така діяльність не є спрямованою державною програмою, а здійснюється з ініціативи і з мотивів громадянської позиції самих авторів.

До відомих художників-карикуристів, чії роботи порушують питання російсько-українського конфлікту, належать Г. Ключник, Ю. Журавель, О. Смаль, В. Казаневський, Д. Скаженик, О. Кустовський та інші. Їхні роботи поширюють у пресі, інтернет-ресурсах, у соціальних мережах. Особливою популярністю користуються карикатури художників, опубліковані у мережі Facebook, про що свідчить кількість їх вподобань, коментувань та поширень користувачами.

Розглядаючи семантично-стильові особливості таких карикатур, можемо виокремити кілька основних об'єктів зображення: президент Росії – В. Путін, інші політичні діячі держави-агресора, лідери ЛНР/ДНР, образ російського солдата, узагальнений образ-символ Росії тощо. Найчастіше у своїх роботах українські карикатуристи застосовують психологічний механізм дегуманізації або морального приниження. Як зазначає експерт з пропаганди Р. Шутов, цей прийом полягає в позбавленні людини її людської сутності, коли вербально, графічно чи іншим чином людині (групі людей) надається образ тварини, речі тощо, таким чином виносячи її за межі категорії «людина» [12]. Наприклад, у деяких карикатурах впізнаємо обличчя В. Путіна з тілом колорадського жука, скорпіона, осла тощо; Московського патріарха Кирила карикатуристи зображують у вигляді сарани, восьминога, чорта; ватажків ЛНР і ДНР ототожнюють з мавпами тощо. У деяких роботах антропоморфізм художники замінюють використанням узагальнених образів Росії: двоголового орла, серпа і молота, ведмедя, Кремлівського палацу та інших символів. Їх вибір створює широкі можливості для ідейно-композиційної побудови карикатури і активізує взаємодію з читачем, якому іноді доводиться замислюватись над прихованою інтенцією автора.

Ще один спосіб зображення – використання шокових прийомів в образному рішенні карикатури (ілюстрація наготи, статевих органів, крові). Можна говорити про особливу «естетику гидкого», яка носить виражений характер гротеску [9]. Як приклад – малюнки Г. Ключника, в яких В. Путіна зображено голим або з деталями, які натякають на чоловічий статевий орган. Почуття, які виникають під впливом шокових, нестандартних образів, належать до розряду сильних і здатні активізувати емоційну сферу реципієнта. За результатами проведеного опитування серед читачів друкованої преси, понад 50 % респондентів зазначили, що карикатура спонукає до роздумів над відтвореною темою, отже, активізує когнітивні процеси особистості.

Таким чином, поєднуючи влучність оцінки поточних подій з їх сатиричною інтерпретацією, гумористично обігруючи при цьому зовнішність персонажів, середовище, деталі, карикатура одночасно інформує читача і дає комічний коментар [5, с. 54].

Саме комічний, сатиричний характер карикатури як обов'язкова жанрова ознака, руйнуючи психологічні бар'єри сприйняття, наближує її до реципієнта, знижує рівень критичності, тим самим забезпечує проникнення суті повідомлення у свідомість людини, де вона стає частиною її досвіду та світоглядних орієнтацій. Для досягнення бажаного ефекту – формування критичного ставлення, осуду чи обурення карикатура використовує сильний емоційний фактор – сміх. Довіра і сміх поєднуються в ній як специфічні прояви взаєморозуміння, що базується на колективних смислах та загально визнаних соціокультурних значеннях. Сміх як соціокультурний феномен відображає цілісний погляд на світ, оскільки дозволяє поєднати різноманітні суперечливі елементи в образ, наділений смислом [8, с. 94-95]. Тому мистецтво карикатури вимагає неабиякої художньої та інтелектуальної майстерності автора. На думку О. Кожем'якіної, сміх трактується як розуміння, своєрідна інтерпретація сприйнятого, тому постає не просто як прояв емоцій, а як відповідна реакція на сприйняття світу взагалі (макрокосму) та світу Іншого (мікрокосму), як визнання його позитивної внутрішньої сутності [8, с. 99]. Часто комічність зображуваного у карикатурах підсилюється текстовими підписами чи репліками.

Загальна ідея українських карикатур, що стосуються питання російсько-українського конфлікту, базується на кількох принципах:

1) альтернативність – відображення прихованого змісту політичних та військових ситуацій, подій; зображення ситуації з точки зору, яка відрізняється від загальноприйнятої в державі;

2) безкомпромісність – жорстке, іноді жорстоке викриття фактів, дій, наслідків, що реалізується через використання прийомів художньої виразності;

3) релевантність – відповідність запитам аудиторії, яка потребує оперативної реакції на конкретну ситуацію;

4) абсурдність – висміювання політичних процесів та конкретних дій, що не відповідають реальним соціальним потребам, є популістськими, безглуздими;

5) інтерактивності, діалогічності – передбачає обмін думками з приводу зображуваної проблеми, поширення карикатур на різних медійних платформах, виникнення суспільного резонансу тощо.

Отже, ідейну основу карикатури як інформаційної зброї можна охарактеризувати як боротьбу за свідомість кожного члена суспільства, донесення правди з метою захисту від маніпулятивного впливу ворожої сторони. Очевидно, що можуть виникати питання і щодо маніпуляцій у роботах українських карикатуристів. Однак тут потрібно розставити важливі акценти. У процесі маніпулювання особа, яка здійснює вплив, прагне того, щоб індивід, який є об'єктом впливу, визнав сам той чи інший навіюваний йому вчинок єдино правильним для себе. Щоб досягти цього, пропагандист-маніпулятор удається до засобів не примушення, а переконання, заснованого на навмисному обмані або, ще краще, навіюванні. Він повинен створити у свідомості своїх жертв подвійну ілюзію: по-перше, що дійсність саме така, якою він її зображає, і, по-друге, що реакція на цю дійсність

залежить від самої людини, яка є об'єктом маніпулювання [10, с. 13]. Такі тенденції можемо спостерігати у практиці російських ЗМІ. Навіювання як образний вплив, що викликає некритичне сприйняття та засвоєння певної інформації, має місце також у роботах українських карикатуристів, але в контексті сучасної інформаційної війни йдеться радше про позитивну сугестію, спрямовану на орієнтацію світогляду задля захисту громадянських та державних інтересів. Художник пропонує читачеві своє бачення проблеми, а погоджуватись з ним чи ні – кожен має право вирішувати сам.

Висновки. Таким чином, українські карикатуристи активно долучаються до російсько-українського протистояння в інформаційній сфері. Їхні роботи пропонують нестандартний, альтернативний погляд на процеси, що відбуваються в сусідній державі, вказують на абсурдність дій влади, і, загалом, служать адекватною відповіддю на агресію Росії проти України. Карикатура в умовах інформаційної війни працює на випередження, тобто, будучи зорієнтованою на аудиторію всередині держави, запобігає поширенню тут російського впливу і сама є однією з чинників формування суспільної думки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Айнутдинов А. С. Типология и функции карикатуры в прессе / А. С. Айнутдинов // Вестник Челябинского государственного университета, 2008. – № 21. – С. 20–28. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lib.csu.ru/elbibl/vestn_arh.shtml.
2. Анисимова Е. Е. Паралингвистика и текст (к проблеме креолизованных и гибридных текстов) / Е.Е. Анисимова // Вопросы языкознания, 1992. – № 1. – С. 71–78. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ruslang.ru/doc/voprosy/voprosy1992-1.pdf>.
3. Большая Советская Энциклопедия : в 30 т. / Гл. ред. А. М. Прохоров. – М. : Советская Энциклопедия, 1973. – Т. 11. : Италия–К варкуш. – 608 с.
4. Горбань Ю. О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення / О. Ю. Горбань // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2015. – № 1. – С. 136–141. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу : visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2015/04/20.pdf.
5. Ефимов Б. Основы понимания карикатуры / Б. Ефимов. – М. : Издательство Академии художеств, 1961. – 70 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://xooby.ru/item1228413.html>.
6. Квіт С. Масові комунікації : підручник / С. Квіт. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 206 с.
7. Ковалева Т. Г. Креолизованный текст как средство развития социокультурной компетенции / Т. Г. Ковалева // Мова і культура, 2013. – Вип. 16, Т. 2. – С. 59–62. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
8. Кожем'якіна О. Сміх як джерело довіри до життя / О. Кожем'якіна // Δόξα / Докса. – 2011. – Вип. 16. – С. 94–100. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://doxa.onu.edu.ua/Doxa16/94-100.pdf>.
9. Порфімович О. Технології візуального впливу (плакатистика) в контексті інформаційної війни / О. Порфімович // Народні блоги. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://narodna.pravda.com.ua/history/547b8e4c43b4f/>.
10. Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навч. посібник / В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк, Л. Ф. Копанцева та ін. ; за ред. С. Д. Скулиша. – 2-ге вид. – К. : ЗАТ «ВППОЛ», 2011. – 248 с.
11. Шпи́га П. С. Основні технології та закономірності інформаційної війни / П. С. Шпи́га, Р. М. Рудник // Проблеми міжнародних відносин. – 2014. – Вип. 8. – С. 326–339. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kytmu.edu.ua/vmv/v/p08/22.pdf.
12. Шутов Р. Дегуманізація як інструмент інформаційної війни / Р. Шутов // Медиаграмотність. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/advocacy_and_influence/degumanizatsiya_yak_instrument_informatsiynoi_viyuni.

Триюда Л.

Науковий керівник – доц. Бабій І.М.

СЕМАНТИКО-СЛОВОТВІРНА СТРУКТУРА СКЛАДНИХ ІМЕННИКІВ У ЗБІРЦІ ОПОВІДАнь ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «ЧОРНЕ СОНЦЕ»

Словотворення – одне з найбагатших джерел поповнення лексичного складу мови. Воно органічно пов'язане з живими процесами розвитку лексики. Серед новоутворень складні слова – ці особливі за певними ознаками складні номінації – охоплюють досить об'ємний і всезростаючий шар лексики сучасної української літературної мови. Утворення складних слів в українській мові шляхом складання основ і цілісних слів виявилось особливо продуктивним в останні десятиліття. Це пояснюється тим, що за багатьох комунікативних ситуацій справді з'являється потреба у висловленні двох ідей однією лексемою, словом.

У теорії складного слова й дотепер немало суперечливого, неузгодженого. За останні десятиріччя з'явилося немало праць, у яких уточнюється методологія й техніка дослідження складних слів, зокрема, в українській та інших літературних мовах; все повніше кваліфікуються різні типи й засоби формування композитів. Помітне місце в мовленні художнього стилю посідають складні слова. Відомо дослідниця Н.Ф.Клименко зазначала, що такі лексеми становлять 10 відсотків словникового складу української мови [1, с. 9]. Проте нині засвідчується зростання цих одиниць у нашій мові [1, с. 25], а за твердженням О.А.СТИШОВА, «найактивнішим способом словотвору на сучасному етапі розвитку української мови (після суфіксації) є